

MILE BOGOVIĆ

MARKO ANTUN DE DOMINIS I NJEGOVO IZVJEŠĆE SVETOJ STOLICI O BISKUPIJAMA SENJSKOJ I MODRUŠKOJ

Mile Bogović
Gospićko-senjska biskupija
Senjskih žrtava 36
HR 53000 Gospić
Bogovic.mile@gmail.com

UDK: 262.12 Dominis, M. de
262.3(497.5 Senj)"17/18"(093)
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2010-12-01

Autor u prvom dijelu daje prikaz života i rada Marka Antuna de Dominisa u prvom redu kao senjskog biskupa. Posebno analizira njegovu ulogu u rješavanju tzv. uskočkog pitanja.

U drugom dijelu jest tekst izvješća o stanju u biskupijama Senjskoj i Modruškoj koji je Dominis poslao 1602. Svetoj Stolici, tada već imenovani splitski nadbiskup. U popratnim bilješkama podatci iz njegova izvješća dopunjuju se drugim suvremenim izvorima.

Ključne riječi: Marko Antun de Dominis, Sveta Stolica, Senjska i Modruška biskupija

I. Život i djelo

Tri su biskupa iz rapske obitelji de Dominis sjedila na senjskoj biskupskoj stolici. Prvi je Ivan (1431.-1440.) koji je, tada kao velikovradinski biskup, poginuo u bitci kod Varne 1444. kao zapovjednik jednog krila kršćanske vojske; drugi je Antun (1591.-1596.) koji je poginuo u vrijeme uskočkog osvajanja Klisa (1596.); treći je Marko Antun koji je 1624. umro kao zatvorenik u Anđeoskoj tvrđavi u Rimu.

Marko Antun de Dominis¹ rodio se u Rabu 1560. godine, a umro u Rimu

¹ Biskupovo ime različito se čita. U latinskim tekstovima on se potpisuje *Marcus Antonius*. U hrvatskim tekstovima nalazimo: Markantun, Marko Antonije i Marko Antun. Suvremeni

8. rujna 1624. On je učenjak svjetskih razmjera i o njemu je već napisana cijela biblioteka.²

Prvu naobrazbu dobio je u Rabu, a nakon toga je u nekom isusovačkom zavodu stekao srednju naobrazbu. Godine 1579. ulazi u Družbu Isusovu. Studirao je filozofiju u Veroni, a teologiju u Padovi. Predavao je filozofske i prirodne znanosti na raznim isusovačkim školama.

Kad je njegov stric, senjski biskup Antun de Dominis (1591.-1596.)³, poginuo 1596. za vrijeme borbe oko Klisa, napustio je Družbu Isusovu i kandidirao se za senjskog biskupa. Carsko imenovanje uslijedilo je već 1597., ali papinska potvrda došla je tek u kolovozu 1600. godine.⁴ Izgleda da je za vrijeme stričeva života dolazio u Senj i pomagao biskupu u pastoralnim aktivnostima. Početkom 1596. biskup Antun zamolio je isusovačkog generala da dopusti Marku Antunu da dođe u Senj i da mu pomogne u nekim pastoralnim pothvatima. General Acquaviva ga ne odbija nego se 15. veljače ispričava da se to ne može ostvariti odmah, ali je to moguće drugom prilikom. Marko Antun je tada imao neka zaduženja u Rimu. Međutim, nije imao prilike pružiti traženu pomoć svome stricu jer je ovaj stradao kad se, zajedno s nekim kanonicima i svećenicima, priključio vojsci generala Jurja Lenkovića koju je

izdavač njegovih djela, Ante Maletić, opredijelio se za treću varijantu koja je najlogičnija, iako nije i najčešća. Ovdje je prihvaćen Maletićev način pisanja.

² Zahvaljujući Anti Maletiću, danas nam je lako dostupno djelo Marka Antuna de Dominisa. O tome je Maletić sam napisao knjigu: *Skica za portret Marka Antuna de Dominisa* (Split, Lamaro, 2008.). Na kraju (str. 158) nalazi se i popis Dominisovih djela koje je Maletić pripremio, s time da su u međuvremenu objavljene i *Retractationes* (Split, 2009.). Izišao je i Zbornik radova sa znanstvenog skupa 16. do 18. rujna 2002 u Splitu (*Marko Antun de Dominis*, Split, 2006.). Kao vodič za poznavanje života i djela Marka Antuna de Dominisa poslužit će dobro biobibliografska jedinica o njemu u *Hrvatskom biografskom leksikonu* br. 3 (1993.) koju je napisala Vesna Tadjina Gamulin (str. 494-499). Opširno o njemu piše i *Dizionario biografico degli Italiani*, (Roma, 1987, pp. 642-651). Najpreciznije podatke o njegovu životu dao je N. BULAT, 1976, 102-106; o Dominisovu prelasku iz Senja u Split i njegovoj službi splitskog nadbiskupa valja svakako konsultirati nezaobilaznu studiju S. KOVAČIĆ, 2006, 41-79 (kao i ostale članke u tom *Zborniku*). Najbolja zbirka izvora za vrijeme boravka Marka Antunova u Senju je dvotomna knjiga koju je priredio Karlo Horvat: *Monumenta historiam Usocchorum illustrantia*, I, MSHSM 32, Zagreb, 1919, 150-395.

³ Godine 1591. uslijedilo je carsko imenovanje, a 1. listopada 1593. papinska potvrda "per obitum Bonaventurae" (Patritius GAUCHAT, *Hierarchia catholica medii aevi*, vol. IV, 309). Kada se 1596. vojska uputila iz Senja za Klis, krenuo je s njome i Antun s više kanonika. Ubrzo nakon osvajanja Klisa, morali su se povući jer su imali za neprijatelje ne samo Turke nego i Mlečane. Pri povlačenju poginulo je nekoliko kanonika i sam biskup 27. ožujka 1596. (Biskupuski arhiv Senj - BAS, I, br. 47).

⁴ Sačuvao se postupak za njegovo imenovanje senjskim biskupom. Tu imamo zanimljivih podataka i o njemu i o senjskoj biskupiji (E. PIVČEVIĆ, 1983, 178-192); Skraćenu verziju tog članka vidi u V. TUDJINA-GAMULIN, 1993, 119-126.

ovaj poveo u pomoć Klisu. Kada se ta vojska nakon poraza morala povlačiti od Klisa, ostalo je ondje dosta poginulih. Među njima bila su tri senjska kanonika i biskup Antun.⁵ Za njega se dugo nije sigurno znalo je li poginuo ili je zarobljen. Brojen je među nestalima sve do 1600. godine, kada je bilo jasno da stric Antun više nije među živima.

Nakon što ga je car imenovao senjskim biskupom, isusovački general ga na vlastitu molbu otpušta iz Družbe 3. ožujka 1597.⁶ Venecija je bila veoma zainteresirana da u Senj za biskupa dođe njoj naklonjena osoba, a takvu je vidjela u Dominisu pa je zagovarala njegovo biskupsko imenovanje. Car je, naime, kao patron imao pravo imenovati, a Sveta Stolica potvrditi senjskog biskupa. Papa ga je imenovao nekako u isto vrijeme samo apostolskim upraviteljem. Uz to ga je u rujnu iduće godine imenovao posrednikom između Venecije i Habsburške monarhije za uskočko pitanje.⁷

Postupak za papinsko biskupsko imenovanje počeo je 22. ožujka 1600. godine u apostolskoj nuncijaturi u Grazu i trajao tri dana. Imamo podatke za 7 ispitanika koji su svjedočili za biskupa i biskupiju. Papa ga je imenovao 13. kolovoza 1600. godine. Imenovan je senjskim biskupom i upraviteljem (administratorom) Modruške biskupije. Biskupsko posvećenje bilo je u Veneciji u listopadu iste godine.⁸

Dominis je svoju službu shvatio više kao diplomatsku nego pastoralnu. Putovao je od Rima do Venecije, Graza i Praga nudeći svoje rješenje za uskočko pitanje. I upravo to po čemu se želio iskazati završilo je, gledajući vrijeme njegove uprave, neuspjehom.⁹

Dakako da su za ovo razdoblje važni svi izvori i literatura koja osvjetljuje uskočko pitanje. Odnos prema uskocima u našoj historiografiji

⁵ Dugo se nije znalo je li biskup Antun de Dominis poginuo ili su ga Turci zarobili. *Hrvatski biografski leksikon* (III, 492) stavlja dan njegove pogibije 27. svibnja 1596. *Dizionario biografico degli Italiani* navodi dan njegove smrti 28. svibnja 1595., što sigurno nije ispravno.

⁶ Tako prema istraživanjima Nikole Bulata (N. BULAT, 1975, 109.) Sam Marko Antun de Dominis u izvješću Svetoj Stolici kaže da je carsko imenovanje bilo u lipnju te godine. (A. T. VANYO, 1993, 253). Možda naknadno sjećanje (1602.) nije tako precizno, ili je Marko Antun obavijestio svoga poglavara da se dogodilo (carsko imenovanje) ono što je očekivao da će se dogoditi.

⁷ Š. LJUBIĆ, 1880, 14. Začuđuje da papa u svom pismu naziva Dominisa biskupom. Uobičajeni stil Rimske kurije da se nakon carskog imenovanja i prije posvećenja ti prelati nazivaju "izabranim biskupima" a ne jednostavno "biskupima".

⁸ Vesna Tadjina Gamulin kaže (*HBL*, III, 494) da je 13. kolovoza 1600. u Veneciji posvećen za biskupa. Treba vjerovati u ovom slučaju Dominisu koji u izvješću Svetoj Stolici kaže da je biskupsko posvećenje primio u listopadu te godine (A. T. VANYO, 1933)

⁹ Usporedimo samo njegov put 1601. godine: Rijeka – Senj – Rab – Senj – Trst – Rab – Ljubljana – Rab – Rijeka – Zadar – Graz – Prag (Usp. K. HORVAT, 1919, 331-382).

uvelike je utjecao i na sud o Dominisu.¹⁰ Na javno mnijenje više nego stručna literatura utjecao je August Šenoa svojim romanom (pripovijetkom): *Čuvaj se senjske ruke*.¹¹ Ima dosta podataka koji pokazuju da ni on uskoke nije simpatizirao, a ni oni njega. Zato i danas o jednome i drugome postoje razna, različita, pa čak i oprečna mišljenja. Jedni Dominisa dižu u nebesa, drugi ga bacaju ravno u pakao. Slično je i s uskocima. Noviji autori uglavnom ističu njegove sposobnosti i imaju više od starih razumijevanje za njegove manje uspješne poteze. U senjskom Biskupskom arhivu iz vremena Dominisove uprave sačuvala su nam se samo dva papira: oporuka udovice Margarete Tunzler kojom ostavlja Kaptolu mirišće u Senju, i preporučeno pismo senjske vlastele nekim senjskim kanonicima i biskupu Dominisu radi prikupljanja pomoći po kršćanskom svijetu za otkup od Turaka zarobljenih kršćana pod Klisom 1596.¹²

Dominis je uskočkom pitanju pristupio kao prijatelj Venecije i u dosluhu s carskim dvorom u Beču. Po njemu, uskočko pitanje trebalo je tako riješiti da se uskocima dade mogućnost da svojim radom zaslužuju kruh, kako se ne bi trebali baviti gusarenjem i pljačkom. Ljudima koji su se već odvikli takvog načina života, učinio se Dominis opasnim neprijateljem.

Njegova ideja bila je da od uskoka učini krajišnike, tj. ljude uz granicu prema Turskoj koji izmjenjuju oružje s oruđem, tj. kad navale Turci hvataju se mača i puške, a kad ih nema drže se pluga i motike. To znači da mogu živjeti ne samo od rata nego i od rada. Drugim riječima, to znači da ih je trebalo maknuti iz Senja u unutrašnjost. U onim prilikama uskoci su bili poput vojske koja je ostala bez posla, koju se ne uspijeva rasporediti. Dominis je razradio detaljan plan kako to izvesti. Ne znamo kako je došao do toga da mu je papa Klement VIII. u rujnu 1598. povjerio posredništvo između Venecije i Habsburgovaca u pitanju uskoka. Najvjerojatnije se sam ponudio papi. Nakon toga je potrošio više vremena krećući se na liniji Rim – Venecija – Graz – Prag, nego boraveći u svom biskupskom gradu, odnosno svojoj biskupiji. Kada je carski povjerenik Rabatta dao 1601. u Senju posmicati nekoliko uskočkih vođa, nastala je buna u kojoj je poginuo Rabatta, ali ni Dominis se nije usudio više vratiti u Senj.¹³

¹⁰ Za ovaj rad nije potrebno navesti svu literaturu jer se ona nalazi u novijim monografijama i člancima o uskocima (usp. G. STANOJEVIĆ, 1973. i C. W. BRACEWELL, 1997, 301-313). Dakako da se ne smiju ni danas mimoći izvori koje je objavio K. HORVAT, 1910, 1913.

¹¹ Vidi V. TUDJINA-GAMULIN, 1995, 249-254; u tom duhu napisano je i povijesno djelo B. Poparića, *Povijest Senjskih uskoka*, Zagreb, 1936.

¹² Kaptolski arhiv Senj, fasc. I, br. 48 i 49.

¹³ Dana 29. kolovoza 1598. piše papa de Dominisu o potrebi da se dogovori s uskocima; 24. listopada iste godine hvali ga papa što je dragovoljno prihvatio pregovore s uskocima (usp. ASV, Indice, 318), a 3. kolovoza 1602. piše papa austrijskom caru da je senjski biskup pobjegao iz

Izvješće koje je 1602. uputio Svetoj Stolici napisao je u Rimu, kada je već bio određen za splitskog nadbiskupa. Izvješće nosi tragove spomenutih događanja u Senju. Bolje reći, izvoditelj programa, carski povjerenik Rabatta, nije imao ni vremena ni strpljivosti čekati povoljne uvjete. Njegove radikalne mjere pri kažnjavanju neposlušnih uskoka, napose onih koji su imali moć i ugled u svojoj sredini, izazvale su bijes uskoka koji ubijaju carskog povjerenika Rabattu. Kako se Rabatta u svojim programima za rješenje uskočkog pitanja obilno koristio Dominusovim prijedlozima, i uskoci su i njega smatrali svojim neprijateljem. Da izbjegne njihovom bijesu, Dominis se sklonio u Rim, gdje ga je zateklo imenovanje za splitskog nadbiskupa.

Idejnu podlogu Rabattine strategije dao je Dominis, iako se ni on ne bi složio s načinom kako je Rabatta tu strategiju provodio. U njegovo vrijeme Austrijska carevina i Venecija tražile su načina kako riješiti uskočko pitanje. Dominis je pokazao veliku vještinu u diplomatskom djelovanju da interesi tih dviju sila budu zaštićeni. Ne može se reći da njegov plan ne bi bio dobar i za uskoke da su ga oni shvatili i prihvatili, odnosno da je bilo sredstava da se on za njih učini prihvatljivim. Trebalo je, naime, osigurati na drugim prostorima, izvan Senja, životne uvjete za uskoke. Nije se realizirao ni Dominisov plan da se prodajom senjskih šuma dođe do sredstava da bi se ti uvjeti ostvarili.

Kao splitski nadbiskup došao je u sukob sa svojim kaptolom. Bavio se pitanjem vlasti pape i Rimske kurije u Crkvi. Kada je u sporu sa svojim kaptolom i u nekim drugim pitanjima izostala podrška Rimske kurije, počeo se on sustavnije baviti tim pitanjem. Kako je u to vrijeme između Rima i Venecije došlo do žestokih sukobljavanja, Dominis se svrstao među one koji su uzroke takvim sukobima tražili u krivom poimanju papinog primata. Takav stav doveo ga je do otvorenog sukoba s Rimom i do puta u London, gdje je stupio u vezu anglikanskom Crkvom. Svoju kritiku Papinstva iznio je u svojem trotomnom djelu: *De Republica ecclesiastica*.¹⁴ Ipak, on nije želio biti heretik za katolike, pa je tražio način povratka u katoličku Crkvu. Dobivši garancije za oprost od pape Grgura XV. on je 5. travnja 1622. došao u Rim, gdje je bio veoma lijepo primljen i slobodno se kretao. U svojem odreknuću od hereze pokajao se za mnoge svoje ideje i iznio dosta negativan sud o anglikanskoj Crkvi. Pripremao

Senja zbog mržnje uskoka prema njemu i da se ne želi vratiti natrag. Preporučuje za nasljednika Fausta Vrančića (*Monumenta uschocorum*, II, 35-36).

¹⁴ *De Republica Ecclesiastica Libri X Auctore Marco Antonio de Dominis Archiepiscopo Spalatensi*, I-IV Londonii 1617, V-VI Frankoforti ad Moenum, VII i IX Hanoviae 1622. Ante Miletić objavio je djelo u Splitu od 2003. do 2006. u izdavačkoj kući Lomaro. U *De republica ecclesiastica, libri X* nisu objavljene 8. i 10. knjiga, iako su možda i bile napisane ili bar zacrtae, čemu u prilog govori Dominisovo navođenje njihova sadržaja u: *M.A. de Dominis, ...suae profectionis consilium exponit*, kao i u predgovoru samog djela (*Proemium*).

je da u smislu svoje vjernosti katoličkoj Crkvi objavi još nekoliko djela.¹⁵ Kada je 8. srpnja 1623. umro njegov zaštitnik Grgur XV., više nije uživao naklonost vlasti u Rimu. Dne 18. travnja naredne godine uhićen je i zatvoren u Andeosku tvrđavu. Novi papa Urban VIII. naredio je da se s njime lijepo postupa i odobrio mu mjesečnih 100 škuda. Slabo zdravlje pogoršalo je još više uhićenje i obnavljanje optužbi protiv njega, što je bilo uzrokom i njegove smrti 8. rujna 1624. Već započeti inkvizicijski postupak dovršen je nakon njegove smrti. Bio je osuđen kao heretik.

II. Izvješće Svetoj Stolici o biskupijama Senjskoj i Modruškoj

Dva su glavna izvora za povijest biskupija Senjske i Modruške u vrijeme Dominusove uprave. Prvi je postupak Rimske kurije za njegovo imenovanje biskupom, a drugi je Dominisovo izvješće Svetoj Stolici o stanju u njegovim biskupijama na kraju svog upravljanja. Prvi je objavio Edo Pivčević u Crkvi u svijetu¹⁶, a drugi je objavio najprije Aladar Tihamer Vanyo¹⁷, a potom i autor ovih redaka.¹⁸ Vesna Tadjina Gamulin je obradila postupak imenovanja¹⁹. Iako je Vanyo još 1933. objavio Dominisovo izvješće Svetoj Stolici o stanju u biskupijama, to izvješće ostalo je u našoj historiografiji neiskorišteno. Ovdje ćemo ga objaviti prvi put u hrvatskom prijevodu.

Izvješće donosimo u cijelosti a važnije informacije iz spisa postupka za papinsko imenovanje, uz ostalo, donosimo u bilješkama. Što se tiče samoga Dominisa navodim podatak koji je iznio Andrija Ziren koji kaže da su prije nekoliko mjeseci iznesene nadvojevodi u Grazu neke tužbe i da je provedena istraga preko povjerenika u Gradu Senju (Rabatte, o. M. B.), ali se opravdanost tih pritužbi nije mogla dokazati (čini se da su iznesene iz zavisti i suparničkog jala.²⁰) Vjerojatno je to povezano s tužbom Senjana koju su uputili papinskom nunciju da je Dominis odnio neke stvari koje pripadaju senjskoj crkvi.²¹

¹⁵ 12. veljače 1624. započeo je svoje djelo: *Retractationes M. Antonii de Dominis Archiepiscopi Spalatensis Libri X In todidem ispsius De Republica Ecclesiastica Libros*. Dakako, nije ga dovršio jer je 17. travnja uhićen i zatvoren u Andeosku tvrđavu u Rimu. Njegove *Retractationes* bile bi, da su dovršene ne manjeg opsega od *De Republica Ecclesiastica*. Ante Maletić je pronađen rukopis objavio u istoj izdavačkoj kući 2009. na 259 stranica. U toj svojoj reviziji uspio je Dominis podvrgnuti kritici samo 9 poglavlja (210 stranica Maletićeva izdanja) prve knjige tiskanog djela *De Republica*.

¹⁶ E. PIVČEVIĆ, 1983, 178-192. Zahvaljujem Vesni Tadjina Gamulin što mi je dala na raspolaganje kopiju cjelovitog teksta postupka.

¹⁷ A. T. VANYO, 1933, 253-256.

¹⁸ M. BOGOVIĆ, 2003. 115-120.

¹⁹ V. TUDJINA GAMULIN, 1993, 119-126.

²⁰ E. PIVČEVIĆ, 1983, 190.

²¹ O tome v. A. MALETIĆ, 2008, 10-15.

Opis izvješća

Izvješće je napisano na dva preklapljena lista, tako da se dobiju 4 manja lista formata 20 X 27 cm. Postoji stara i nova folijacija. Stara je u gornjem desnom kutu i počinje folijem 245. Vidi se da je relacija bila u jednom drugom sklopu, a onda je stavljena zajedno s drugim relacijama senjskih biskupa. Kao najstarija poznata došla je na prvo mjesto. Prema novoj folijaciji u donjem desnom kutu počinje se s brojem 1. Prema staroj folijaciji tekst ove relacije nalazi se na ff. 245r-248r, a prema novoj na ff. 1r-3r. Ovdje ćemo se služiti tom novom folijacijom jer je ona uzvršena nakon što su sve relacije stavljene zajedno. Folije 3v-4r su prazni, a na f. 4v piše: *Relatio status Ecclesiae Segnien. et Modrussien* (Izvješće o stanju biskupije Senjske i Modruške). Uz desni rub lista je službena bilješka Kongregacije:

Senjska. 29. studenoga predstavljeno je (izvješće) po samom nekoć senjskom biskupu a sada premještenom na Splitsku biskupiju.

Nije poslano jer je biskup premješten na Splitsku biskupiju.

Imenovan je senjskim biskupom u kolovozu 1600. a prije toga biskupija nije bila popunjena kroz četiri godine i zato nije održavanje)²².

Netko je plavom olovkom napisao velikim brojevima 1600, a druga je ruka preko zadnje ništice napisala broj 2 (1602).

Prvi list je u donjem dijelu, po sredini, oštećen, tako da se na mjestima sada sva slova ne vide, a i neke riječi. Drugi list je manje oštećen pa se sve može pročitati.

Tekst izvješća²³

Marko Antun de Dominis, doktor svete teologije, milošću Božjom i Apostolske Stolice senjski biskup i apostolski upravitelj Modruške biskupije, da bi obavio svoju dužnost došao je u posjet Pragovima svetih apostola²⁴ s

²² *Signin. Die XIX Novembris presentata fuit per ipsum olim episcopum Segniensem nunc translatum ad Ecclesiam Spalatensem.*

Non expedita quia Episcopus est translatus ad Ecclesiam Spalatensem.

Fuerat provisus de Ecclesia Signiensi de mense Augusti 1600 et prius vacaverat Ecclesia per quadriennium ita quod non indiget absolute.

Ako biskup nije u određeno vrijeme ispunio svoju obvezu posjeta "Ad limina", trebao je tražiti oprost za propušteno vrijeme.

²³ Prijevod na hrvatski pregledao je naš vrsni latinist Pavao Knezović, na čemu mu zahvaljujem.

²⁴ "ad limina Sanctorum Apostolorum" u doslovnom prijevodu znači "pragovima svetih apostola". U kršćanskoj tradiciji smatran je najvažniji onaj čas kada se iz ovoga života prekorači prag vječnosti. Za apostolske prvake Petra i Pavla to su mjesta na kojima su oni

namjerom da podnese račun o svojoj upravi i o stanju tih Crkava. Isti Marko Antun imenovan je u lipnju 1597. upraviteljem i Senjske i Modruške biskupije, odredbom i rasporedom Svetog carskog veličanstva, patrona tih Crkava, jer nije bilo sigurno je li živ ili mrtav biskup Antun²⁵, prethodnik i stric rečenog Marka Antuna. Samo kao upravitelj bio je do kolovoza jubilejske 1600. godine, do kada je tim biskupijama upravljao kao apostolski namjesnik na način upravitelja te za sve to vrijeme nije imao obvezu posjetiti Limina, pače njegovi prethodnici kroz mnoge godine nisu ih uopće običavali posjećivati. Nakon što je pouzdano rasvijetljena smrt prethodnika, postao je u punom smislu biskup izvan kurije i posvećen je u listopadu 1600. godine, od kada smatra da mu teče njegova trogodišnja obveza posjete Limina, ili točnije četverogodišnja, kao i ostalim ugarskim biskupima.²⁶

Sve vrijeme otkada vodi brigu za te Crkve, bilo kao upravitelj bilo kao biskup, bio je gotovo stalno zapriječen javnim poslovima, pa i po naredbi Svete Stolice. Već prve godine nakon što je postao u punom smislu biskup je vizitirao biskupiju i određivao i uređivao one stvari koje se odnose na slavu Božju i na spas duša, ali to nije mogao dovršiti jer je zbog važnijih poslova bio pozvan na Dvor.

Senjska katedrala, posvećena Djevici Bogorodici na nebo uznesenoj, sasvim je ruševna i gotovo je blizu da se potpuno uruši. Zbog ruševnih svodova izgubila je pola kora; veliki oltar prijanja uz zid u vrhu glavne kapele²⁷, na njemu se čuva u vlastitoj piksidi sakrament Presvete Euharistije. U istoj crkvi nalazi se

mučeni i pokopani, a na kojima su poslije sagrađene velebne bazilike. Za posjet tim bazilikama u latinskom je uobičajen naziv "visitatio ad limina". Očito riječ je o posjetu apostolskih grobova.

²⁵ Stric Marka Antuna, Antun de Dominis, imenovan je 1591. za senjskog biskupa od cara nakon smrti Bonaventure iz Aquile (1576-1591). Bio je rapski kanonik, tada je imao 35 godina. Papina potvrda došla je tek 1. listopada 1593. godine. Zajedno s još nekim kanonicima i svećenicima, krenuo je i Antun 1596. s kršćanskom vojskom na čelu s Jurjem Lenkovićem na Klis. U borbama oko Klisa njega je nestalo, ali nije bilo sigurno sve do 1600. je li živ ili nije. Te godine doneseni su u Senj ključevi grada Klisa, koje su kanonici sačuvali sve do danas.

²⁶ Dominis ne govori unutar koje metropolije se nalaze Senjska i Modruška biskupija. Na to pitanje od 4 odgovora u postupku dvojica kažu da je Senjska biskupija u Splitskoj metropoliji, jedan kaže da tako misli, a jedan ne zna (E. PIVČEVIĆ, 1983, 182-192). Još 1588. Senjska biskupija se smatra sufraganom splitskog metropolite. Tada je biskupija imala svega deset svećenika (Archivio Segreto Vaticano, Fondo Pio, vol. 138, p. 3). Farlati misli da su upravo u vrijeme Dominisa biskupije Senjska i Modruška otpale od Splitske metropolije i priključene Ostrogonskoj. Splitski nadbiskup Stjepan Cosmi kaže da je to učinjeno iz političkih razloga početkom 17. stoljeća. (Daniele FARLATI, *Illyricum sacrum*, IV, Venetiis 1759. p. 138.) Vidimo ovdje da Dominis računa s pravima i obvezama ugarskih biskupa. Biskupija je nakon njega *de facto* došla pod ostrogonskog metropolitu.

²⁷ Očito je riječ o svetištu ili prezbiteriju.

još šest zapuštenih oltara, bez kulta i ukrasa.²⁸ Postoje dvije sakristije: jedna javna za crkveno ruho, jeftino, sada i poderano, i za svećenička spremišta; druga malena i zatvorenija, poput nekog arhiva za čuvanje spisa, srebrnine i ako je što dragocjenije.²⁹ U crkvi postoji krstionica, ima orgulje ali skroz pokvarene, ima dosta prostran i visok zvonik s dobrim zvonima.³⁰ Kaptol bi trebao imati dvanaest kanonika i tri dostojanstvenika, od kojih je prvi nakon biskupa arhiđakon, drugi arhiprezbiter, a treći primicer. Sada se pak cijeli kler sastoji od šest svećenika, koji svi kao zajednica vrše dušobrižničku službu³¹, te četiri ili pet nižih klerika. Svi mise na ilirskom jeziku i na tom istom jeziku obavljaju sve bogoslužje.³²

Kaptol izabire kanonike³³, arhiđakona izabire plemićka laička zajednica³⁴, arhiprezbitera³⁵ i primicera izabire biskup. Taj drevni običaj još uvijek se

²⁸ U kaptolskim livelima imamo podatak koji potječe najvjerojatnije iz drugog dijela 16. stoljeća gdje se u katedrali spominje 13 oltara, tj. glavni i sa svake strane po 6 (M. BOGOVIĆ, Senj, 1995, 84).

²⁹ U vrijeme bombardiranja Senja 1943. nastradalo je svetište katedrale i jedna prostorija u dnu svetišta sa strane sakristije. Ona se smatra ostatkom jednog starog tornja koji se širenjem biskupske kurije našao u njoj. Kada je početkom 18. stoljeća produljeno svetište, došao je zid do samog tog tornja, pa su iz svetišta napravljena vrata u nj. U toj uskoj prostoriji sve do rušenja 1943. čuvala se riznica katedrale. Možda ovdje Dominis tu prostoriju smatra kao drugu manju sakristiju, jer u njegovo vrijeme još nije bila napravljena današnja druga sakristija.

³⁰ Očito je da se ovdje ne misli na zvonik koji je ispred svetišta, nego na onaj pred pročeljem koji je ondje stajao sve do 1900. Donji dio zvonika ispred svetišta služio je do 1943. za čuvanje dragocjenosti. To je, vjerojatno, ta druga sakristija o kojoj govori Dominis. Nikola Spalatin, svjedok u postupku, kaže da je oko katedrale prostrano groblje, da katedrala ima prilično lijepe liturgijske predmete i sve što je nužno za bogoslužje; sve to ponajviše potječe od milodara i poklona senjskih vojnika koji uvijek nešto donesu i daruju crkvi kad se vrate sa svojih pohoda na Turke (E. PIVČEVIĆ, 1983, 185). Andrija Ziren iz Gorice kaže da su katedrala i zvonik iste građevne strukture i starine (E. PIVČEVIĆ, 1983, 190).

³¹ Riječi "*qui omnes in solidum curam animarum excercerent*" napisane su drugom (Dominisovom) rukom iznad retka.

³² Ovdje nije jasno što znači "*Illyrica lingua*", je li to staroslavenski ili govorni hrvatski jezik. Za obrede se, naime, služilo govornim jezikom, ali u misi je bio staroslavenski. Tek u 19. stoljeću prevladat će i u misi govorni jezik (tzv. Šćavet) za sve dijelove koji se glasno mole u crkvi. I svjedoci u postupku slažu se s tom biskupovom konstatacijom. Jedino Petar Cusics iz Rijeke dodaje da jedan ili dvojica kanonika mise na latinskom (E. PIVČEVIĆ, 1983, 189).

³³ Senjski kaptol zamolio je kralja Ferdinanda da mu potvrdi izbor novih kanonika, navodeći da je to pravo zabilježeno u njihovoj knjizi privilegija. Dne 18. XII. 1527. kralj Ferdinand potvrđuje to pravo (Kukuljević, *Listine*, 232. Tu je tekst na glagoljici. U Kaptolskom arhivu Senj (KAS), I, 27 isti je tekst na latinskom).

³⁴ Usp. izbor Ivana Mikulanića za senjskog arhiđakona 1512. (KAS, I, 18).

³⁵ Tim pravom se koristio Šimun Kožičić Benja kada je 1515. imenovao arhiprezbiterom Nikolu de Vitis (KAS, I, 20-21).

održava. Ne postoje gotovo nikakve nadarbine nego neke manje dijelove³⁶ od kojih se može uzdržavati jedva jedan svećenik; svećenici se uzdržavaju od darova i od misa za pokojne.³⁷ Razlog te neimaštine je u tome što je Senj grad u Hrvatskoj, na jadranskoj obali; nalazi se na samoj granici prema Turcima i zato je izgubio svu obradivu zemlju koja je zbog turskih provala postala potpuno nenastanjena i pusta. Otuda činjenica da Senjska biskupija ne postoji, nego završava s gradskim zidinama. Postoje ipak dvije ili tri utvrde koje služe kao granične stražarnice, a u duhovnom pripadaju senjskom biskupu.³⁸ Senjski biskup nema gotovo nikakve sigurne prihode osim četiri ili pet kabla ili barila vina, a prejasni nadvojvoda Ferdinand po svojoj slobodnoj volji, kako kaže, doznačio je kao neku milostinju svoje riječke desetine i prihod od svojih tamošnjih daća, što u najboljem slučaju može dosegnuti do 200 kameralnih dukata; i nedavno je izričito obećao da će to isto opet učiniti. Neka, dakle, Sveti Otac prilikom potvrde novog senjskog biskupa vodi računa koja su sigurna stalna primanja i hoće li ih Nadvojvoda potvrditi.³⁹ U gradu Senju nema učitelja, nema škola za djecu, već je svuda velika neukost i zaostalost. Postoje dva redovnička samostana ili bolje hospicija, jedan je franjevača observanata, a drugi dominikanaca, u kojima borave po dva do tri redovnika, bez ikakvih pravila i stege.⁴⁰ Tu je i nekadašnja hospicijska crkva sv. Duha, koja je gotovo potpuno napuštena, bez ikakva hospicijske službe, a laici uzimaju skromne ostatke koje posjeduje. Maleni grad je pod vlašću cara, kao ugarskog kralja, i služi za utvrdu protiv Turaka. Zato je u njemu samo vježbanje u borbenim vještinama.⁴¹ Ima najviše 400 ognjišta⁴² i veoma razularenu vojsku;

³⁶ Kaptol je imao zajedničke prihode koji su bili podijeljeni na jednake dijelove. Redovno je svakome kanoniku pripadao po jedan od tih dijelova. Tada je on imao puni dijel. Znalo se dogoditi da neki ima pola dijela, a neki dva dijela.

³⁷ O tome v. *Knjiga zapisnika* ("Livelli") u Kaptolskom arhivu u Senju (KAS), Knjige, br. 2. Glavnina podataka iz te knjige odnosi se upravo na vrijeme ovog biskupa.

³⁸ To su Otočac i Brinje, a povremeno je bio nastanjen i Brlog.

³⁹ Senjski biskup Juraj Živković piše da je 1577. prihod te desetine dao u zakup Antonu Zanchiju na 4 godine pod uvjetom da mu godišnje daje 1000 lira (M. MAGDIĆ, 1901, 57-58).

⁴⁰ Nikola Spalatin kaže da su u Senju dva franjevačka samostana: jedan observanata a drugi konventualaca, te da je jedan samostan izvan zidina razvaljen uslijed opasnosti od Turaka (E. PIVČEVIĆ, 1983, 185). Ovo o observanata vjerojatno je pogreška. Bolje upućeni Ivan de Dominis kaže da je jedan franjevača observanata, a drugi dominikanski (E. PIVČEVIĆ, 1983, 188). Isto kaže i Petar Kusics iz Rijeke (E. PIVČEVIĆ, 1983, 189). Ovaj je nekoliko godina živio u franjevačkom samostanu u Senju.

⁴¹ Prema svjedočanstvu spomenutog Nikole Palatina, narod u Senju je veoma pobožan i privržen, čuva stare nabožne običaje te često imaju razne molitve i procesije u skladu s dobom godine (E. PIVČEVIĆ, 1983, 185).

⁴² U postupku Nikola Spalatin iz Raba kaže da Senj ne broji više od tisuću stanovnika koji koriste svaku priliku da navale na Turke. Tada grad potpuno opusti, a po njihovu povratku opet se

nedavno je uvedena stanovita disciplina, najviše zaslugom sadašnjeg biskupa, zbog čega su ga na smrt zamrzili oni koji se zovu uskoci.⁴³

Modruška biskupija nema ni sjedišta ni katedrale, jer se grad Modruš nalazi na samoj turskoj granici, i već je sav srušen i napušten.⁴⁴ Malobrojna straža drži samo malu utvrdu. No, dobar dio te biskupije je i dalje dobro obrađen i nastanjen s devet gradova ili kaštela pod vremenitom vlašću grofa Zrinjskog, hrvatskog heretika.⁴⁵ Prije nekoliko godina bila je službeno pridodana uprava te biskupije Senjskoj biskupiji⁴⁶, ali nikada nije provedeno zakonito sjedinjenje i stalno se međusobno spore car i rečeni knez o pravu patronata nad ovom biskupijom, tako da se lako može dogoditi da se odijeli; pače, rečeni knez je ozbiljno nakanio oduzeti u budućnosti prihode svakom biskupu i zadržati sebi na račun troškova za straže prema Turcima; sadašnjem biskupu je te prihode dao tek kada mu je zapriječeno da će trebati redovno davati gotovo 200 škuda za njegovo uzdržavanje. Ti prihodi sastoje se od desetina i mogu iznositi najviše do 600 škuda. Pored toga nalazi se preko brda u kršćanskim rukama još pet ili šest utvrda na području biskupije, a gotovo sve pod vlašću istoga kneza, nastanjene većim dijelom hereticima koji nemaju nikakve veze s biskupom, dijelom zbog hereze, a dijelom zbog brda koja su između njih i koja su puna turskih razbojnika. S ove strane brda uz Jadransko more svi su stanovnici katolici i može ih biti najviše 15000. Gotovo u svim gradovima su zborne crkve. Broj svih svećenika može biti do šezdeset. Žive od dodjela (distributionis)⁴⁷. Naime, već time što je netko zaređen za svećenika ima udjela u svom gradu. Svi su Hrvati i bogoslužje obavljaju ilirskim jezikom.⁴⁸ Sadašnji biskup vizitirao je ovu biskupiju i u njoj

napući, do iduće zgone. Ivan de Dominis iz Raba kaže da grad ima oko 800 ognjišta i prilično je gusto napučen. Isto tako kaže i Andrija Ziren iz Graza (E. PIVČEVIĆ, 1983, 185).

⁴³ Dominis je zbog tog neprijateljstva uskoka morao pobjeći iz Senja u Rim, gdje je i napisao ovu relaciju.

⁴⁴ Modruš su Turci opljačkali i zapalili 1493. godine, prije nego će se na Krbavskom polju sukobiti s hrvatsko-ugarskom vojskom. Tada je iz Modruša otišao u Novi biskup Kristofor zajedno sa svojim kaptolom.

⁴⁵ Juraj (Đuro) Zrinjski, sin Sigetskog junaka, umro 1603. Tada je Novi još bio u frankopanskim rukama.

⁴⁶ Još je 1569. senjski biskup Juraj Živković dobio u administraciju Modrušku biskupiju, a nakon njega administrirali su njome i ostali senjski biskupi.

⁴⁷ U originalu stoji "distributiones". Riječ je o dijelovima jedne cjeline koji se dijeli pojedincima. Svećenici imaju udjela u toj cjelini pa se to što dobiju može nazvati *udjel*; jednako tako gradovi iz cjeline dodjeljuju pojedincima određeni dio, pa se može to što dobiju zvati i *dodjela*.

⁴⁸ "omnes sunt Illyrici et omnia divina peragunt in lingua Illyrica" – jasno je da je riječ o Hrvatima, a što se tiče jezika usp. bilješku br. 32. Riječ je, dakako, o svećenicima glagoljašima i o staroslavenskom jeziku. Neke obrede oni su vršili na govornom jeziku, koji se u romanskoj terminologiji također naziva "ilirski".

pronašao veliku nepoučenost, gotovo nikakvu podložnost i nikakvu poslušnost Apostolskoj Stolici, nikakva ovisnost od svetih zakona i sabora; počeo ih je pomalo vraćati na pravo, ali drugome ostaje da to dovrši.

U objema biskupijama najbolje bi bilo za slavu Božju i spasenje duša ako bi naš Presveti Gospodin ozbiljno poradio s carem i prejasnim Ferdinandom da se provede zakonito sjedinjenje tih crkava, isključivši potpuno heretičkog grofa i oduzevši mu sve one crkve koje je u Vinodolu prisvojio, u Modruškoj biskupiji, koje su bez dušobrižništva, a imaju dosta dobre prihode, koje valja pridodati biskupu ili kaptolu. Također od senjskih dadžbina valjalo bi kaptolu dati nešto novca kojim bi se moglo uzdržavati kanonike i poboljšati bogoslužje. Tome bi također uvelike moglo koristiti ako bi Njegova Svetost odredila apostolskog vizitatora koji bi obišao Hrvatsku i susjedna područja Austrijskog primorja koja su, zbog nedostatka vizitacija, veoma zaostala pa je bogoslužje gotovo u svemu propalo, a ipak bi ga se, uz malo truda, dalo obnoviti.

Marko Antonije nekoć senjski već premješten u Splitsku biskupiju.⁴⁹

Zaključak

Marko Antun de Dominis svakako pripada među velikane naše prošlosti koji svojim značenjem prelaze hrvatske granice. Svojim pisanim djelom zaslužuje trajni spomen. Njegova teološka misao i danas u mnogočemu ima svoje svježine, ali se jednako može reći da je u svoje vrijeme uvelike bila motivirana društveno-političkim prilikama. Njegovo biskupovanje nema nekog naročitog značenja za biskupije kojima je bio na čelu jer se on njima premalo bavio. Od naših problema bavio se aktualnim - tada i europskim - pitanjem senjskih uskoka, ali manje s pozicija tih uskoka nego s pozicija planova tadašnjih europskih moćnika. To mu je u konačnici onemogućilo daljnji ostanak na senjsko-modruškoj biskupskoj stolici. No, time nije bila zaustavljena njegova istaknuta želja za crkvenom karijerom. Otvorio mu se put na nadbiskupsku splitsku stolicu. Otuda će ga snažni i nemirni duh odvesti na poprište sukoba politike i teologije. Na tom polju nastalo je njegovo svjetski poznato djelo: *De Republica Ecclesiastica* (Crkvena republika) kojom je zadivio učeni svijet, ali i mnogo toga postavio upitnim u crkvenoj praksi, napose u praksi Svete Stolice. Nakon nekog vremena nastaje njegovo vraćanje prema Rimu i papinstvu. Ne znamo što bi nam sve na tom putu rekao jer od predviđenih deset predviđenih knjiga *Retractationes* nije uspio napisati ni jednu potpunu. U tome ga spriječiše zatvor i smrt.

⁴⁹ Dominis je svojom rukom stavio potpis. Rukopis se razlikuje od onoga u tekstu, što znači da sam tekst nije on pisao.

Njegovo izvješće Svetoj Stolici pokazuje da je dobro uočavao ključne točke za život tih biskupija, ali nije imao vremena – a možda ni naročite volje – da se njima bolje pozabavi. Zato primjećujemo dosta površnosti i u opisu biskupija kojima upravlja. U Senjskoj biskupiji nije mu poznati gotovo ništa izvan zidina grada. U senjskom biskupskom arhivu iz vremena njegove uprave nemamo ni jedan spis.

Očima stranca gleda na običaje ljudi i na prilike u kojima oni žive. Područje svoje uprave počeo je vizitirati, ali nije dovršio. Čak ni ono malo prostora koje je svojim izvješćem obuhvatio. Dobiva se dojam da je u onim prilikama za te biskupije bolje rješenje bio njegov učenošću mnogo skromniji stric Antun, koji je poginuo pod Klisom, nego učeni sinovac koji je kružio svijetom visoke znanosti i moći. Jedna od rijetkih inicijativa koju je pokrenuo bilo je discipliniranje uskoka. Ni u tome nije imao uspjeha, iako su njegovi prijedlozi bili mudri i perspektivni, ali pod uvjetom da budu shvaćeni i provedivi. To se u onim prilikama nije moglo očekivati.

Literatura

- Mile BOGOVIĆ, Senjska katedrala u biskupskim izvješćima, *Senjski zbornik*, 22, Senj, 1995, 81-94.
- Mile BOGOVIĆ, *Senjsko-modruška ili krbavska biskupija – Izvješća biskupa Svetoj Stolici (1602-1919)*, Zagreb, 2003.
- Catherine Wendy BRACEWELL, *Senjski uskoci*, Zagreb, 1997.
- Nikola BULAT, Neka sporna pitanja o de Dominisu, *Crkva u svijetu*, 1976/2, Split, 1976, 102-106.
- De Republica Ecclesiastica Libri X Auctore Marco Antonio de Dominis Archiepiscopo Spalatensi*, I-IV Londonii 1617, V-VI Frankoforti ad Moenum, VII i IX Hanoviae 1622. Durgo izdanje priredio je i objavio Ante Maletić u Splitu od 2003. do 2006. u izdavačkoj kući Lomaro.
- Karlo HORVAT, *Monumenta historiam Usocchorum illustrantia*, I, MSHSM 32, Zagreb, 1919., 150-395.
- Slavka KOVAČIĆA: Marko Antun de Dominis na čelu splitske Crkve, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu*, Split, 2006, 41-79.
- Šime LJUBIĆ, Prilozi za životopis Markantuna de Dominisa Rabljanina, spljetskog nadbiskupa, *Starine JAZU*, II, Zagreb, 1880, 1-260.
- Ante MALETIĆ, *Skica za portret Marka Antuna de Dominisa*, Split, Lomaro, 2008.
- Edo PIVČEVIĆ, Kako je De Dominis postao senjski biskup, *Crkva u svijetu*, 1983/2, Split, 1983, 178-192);
- Bare POPARIĆ, *Povijest Senjskih uskoka*, Zagreb, 1936.
- Gligor STANOJEVIĆ, *Senjski uskoci*, Beograd, 1973.

- Vesna TUDJINA GAMULIN, Senjska biskupija i Marko Antonije de Dominis prema dokumentu iz godine 1600., *Senjski zbornik*, 20, Senj, 1993, 119-126.
- Vesna TUDJINA-GAMULIN, Senjski biskup Marko Antonije de Dominis u Šenoinoj interpretaciji, *Senjski zbornik*, 22, Senj, 1995, 249-254.
- Vesna TUDJINA (Ur.), *Marko Antun de Dominis, splitski nadbiskup, teolog i fizičar*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog od 16. do 18. rujna 2002. godine u Splitu, Split, 2006.
- Aladar Tihamer VANYO, *Relationes ad limina episcoporum de statu dioecesium ad coronam S. Stephani pertinentium*, Pannonhalma 1933.

MARCO ANTONIO DE DOMINIS AND HIS REPORT TO THE HOLY SEE ABOUT THE
BISHOPRICS OF SENJ AND MODRUŠ

Summary

Marco Antonio de Dominis certainly belongs amongst the greats of our past whose meaning crosses Croatian borders. With his written works he deserves a lasting memorial. His theological thoughts still have freshness today, but the same it can be said that in his time he was greatly motivated by socio-political circumstances. His duty as bishop doesn't have particular significance for the diocese which he was the head of because he dealt with them without much dedication. Amongst the problems he was concerned with in regards to our region – as was also very important in Europe – was the question of Senj's Uskoks, although less with the position of these Uskoks, as with the positions of the plans of the European powers of the time. And that was to ultimately allow him to stay on in the Senj-Modruš bishop's seat. However this was not to curtail his desire for a career in the church. The way to the archbishop's seat of Split was opened to him. Hence his strong and restless spirit would carry him to scenes of conflict, politics and theology. In this field, he created his world famous work: *De Republica Ecclesiastica* (The Ecclesiastical Republic) which impressed the world, but also put into question church practice, especially the practice of the Holy See. After some time he began his return to Rome and the papacy. We do not know what he would have said to us about that journey because of the ten anticipated books of his *Retractationes* he did not finish any of them completely. Firstly prison and then his grave stopped him in his work.

His report to the Holy See indicated very well key points in the life of the diocese, but he did not have time – and maybe no particular will – to better address them. So we also notice a lot of superficialities in the descriptions of the diocese which he managed. In Senj's bishopric there was almost nothing outside of the city's walls that was known to him. In the bishopric of Senj's archives from the time of his administration we don't have one single file.

He looked at the customs of people and the circumstances in which they lived with the eyes of a foreigner. He began making visits of the areas of his administration, but he didn't finish this. Not even the small places, which he included in his accounts. We can get the impression that better solutions in those circumstances for these dioceses could have been achieved by his uncle Antun who was killed under Klis, although less educated than his nephew, who circled the world of high science and power. One of the rare initiatives which he began was the disciplining of the Uskoks. He was not successful in that, although his proposals were wise and had perspective, but under the conditions that they would be understood and enforceable. It was something that in these circumstances could not be expected.

Keywords: Marco Antonio de Dominis, the Holy See, Senj and Modruš bishoprics